

3. Говорухина Ю. А. Русская литературная критика на рубеже XX–XXI веков : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» [Электронный ресурс] / Ю. А. Говорухина ; Томск. гос. ун-т – Томск, 2010. – Режим доступа : <http://www.dissers.ru>
4. Мень А. Мировая духовная культура [Электронный ресурс] / А. Мень. – Режим доступа : <http://predanie.ru/lib/book/72301/>
5. Сверстюк Є. Блудні сини України / Є. Сверстюк. – К., 1993. – 256 с. : ілюстр. – (Українське відродження: історія і сучасність / Б-ка журналу «Пам'ятки України». Кн. 13. – Сер. 1. – Вип. 1–2) ; (Письменники України та діаспори / Т-во «Знання України». – Сер. 6. – Вип. 3–4).
6. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Яз. славян. культуры, 2003. – 312 с. – (Studia philologica).
7. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс ; [пер. с нем. М. И. Левина ; вступ. ст. П. П. Гайденко]. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с. – (Мыслители XX в.).

Астрахан Наталья. Христианство как основа литературно-критической интерпретационной стратегии Евгения Сверстюка (на материале книги «Блудные сыны Украины»). В статье христианские идеи рассматриваются как определяющие в плане формирования литературно-критической интерпретационной стратегии Евгения Сверстюка. На примере книги «Блудные сыны Украины» показано, что именно с таких позиций Сверстюк-критик осуществляет прочтение-интерпретацию литературных произведений, стремясь прежде всего к коррекционно-реставраторскому влиянию на читательское восприятие и презентации такой концепции художественной литературы, которая соответствует христианскому представлению о возможностях Слова. С возрождением христианской морали как единственной органичной для украинского народа идеологии, которая естественно вырастает на почве культурных и бытовых традиций, Евгений Сверстюк связывал преодоление духовного кризиса, ставшего следствием слома религиозного сознания, отхода от веры. Этими установками обусловлены художественные и публицистически-прагматические интенции его литературно-критических оценок, актуализирующих традиции философской религиозной критики, ведущей начало от «Избранных мест из переписки с друзьями» Н. Гоголя.

Ключевые слова: литературная критика, персональная интерпретационная стратегия, коммуникативная событийность, диалогичность литературного произведения.

Astrachan Nataliya. Christianity as the Basis of Literary-Critical Interpretive Strategies of Yevhen Sverstyuk (Based on the Book «Prodigal Sons of Ukraine»). The article Christian ideas are considered defining in terms of the formation of literary-critical interpretive strategies Yevhen Sverstyuk. For example, the book «Prodigal sons of Ukraine» it is shown that such policy Sverstyuk-critic performs the reading-interpretation of literary works, seeking primarily to correctional and restorative effect on the reader's perception and presentation of such a concept of literature that corresponds to the Christian idea of zmoznosti Words. With the revival of Christian morality as the only organic for the Ukrainian people's ideology, which naturally grows on the soil of cultural and household traditions, Yevhen Sverstyuk linked the overcoming of the spiritual crisis caused by the dismantling of religious consciousness, departing from the faith. These installations due to the artistic and publicist-pragmatic intentions of his literary-critical assessments of actualizing the philosophical tradition of religious critique, leading from start «Selected places from correspondence with friends» by N. Gogol.

Key words: literary criticism, personal interpretation strategy, communicative events, the dialogism of the literary work.

Стаття надійшла до редколегії
20. 12. 2015 р.

УДК 821.161.2-1.09(477.82)

Юлія Васейко

Семантичне наповнення концепту «ув'язнення» в поезіях Євгена Сверстюка

У статті проаналізовано життєві обставини, які вплинули на формування індивідуально-авторської картини світу Євгена Сверстюка, що в художній формі представлена в поезіях митця, описано ключові поняття концептосфери майстра слова, основну увагу звернено на структурно-значеннєві параметри інформаційного поля, центром якого є концепт *ув'язнення*.

Ключові слова: індивідуально-авторська картина світу, концептосфера, концепт, семантичне наповнення, реалія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Система традиційних концептів мовного образу реальності охоплює такі номени, як **Добро, Кохання, Віра, Батьківщина, Сумління, Мати** та інші. Натомість кожна особистість має власну структуру ключових понять, котрі детермінують її ставлення до світу, визначають принципи побудови реляцій із людьми, відображають індивідуально-авторську картину дійсності. Остання формується під впливом обставин, які трапляються на шляху людини, возвеличують чи принижують, розвивають або гальмують, зміцнюють чи ослаблюють.

Життя видатного волинянина Євгена Сверстюка було багатим на події, на жаль, не тільки позитивні. Митцеві судилося стати свідком, а найчастіше навіть безпосереднім учасником складних, подекуди й трагічних моментів в історії становлення України, її культури, літератури, науки. Він пережив арешт брата Якова, згодом засудженого за участь в УПА, «скорочення» з посади викладача Полтавського педінституту, де читав для студентів забороненого С. Єфремова, звільнення з роботи в журналі «Вітчизна» за критичні виступи, відмову видавництва у публікації праць, обшуки соратників, друзів (Стуса, Світличного, Дзюби та ін.), урешті, власний арешт, п'ятнадцятимісячне слідство, ув'язнення на довгі роки. Бачиться цілком закономірним, що, окрім традиційних знакових одиниць, у концептосфері Є. Сверстюка, художньо представлений у поетичних творах, фіксуємо концепт **Ув'язнення**.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання індивідуально-авторської картини світу, семантичного наповнення, функціонального навантаження її ключових одиниць не є новими в лінгвістиці. Глибокий аналіз названих наукових проблем поданий у роботах І. Голубовської [2], В. Кононенка [3], О. Кубрякової [5], Ю. Прохорова [7], В. Русанівського [8], Є. Бартмінського [10] та ін. Проте концептосфера Євгена Сверстюка не ставала об'єктом самостійного мовознавчого розгляду, що й зумовлює актуальність нашої статті, **мета** якої – опис семантичного наповнення номена **ув'язнення**. Для цього передбачено виконання таких **завдань**: визначити чинники, що вплинули на формування системи концептів митця, ґрунтовно дослідити структурно-значеннєві параметри семантичного поля, центром якого є лексема **ув'язнення**, описати його роль у змістовій структурі поезій волинського майстра художнього слова.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Євген Сверстюк був людиною з надзвичайно потужним інтелектуальним потенціалом, котрий він реалізовував, пишучи поезію, літературознавчі, філософські, психологічні, релігієзнавчі праці, перекладаючи з німецької, англійської, російської мов на українську, ведучи активне громадське життя. Різноманітні наукові, суспільні інтереси давали змогу митцеві постійно розвиватися, самовдосконалюватися, зустрічати на своєму шляху людей, котрі творили історію (політичну, культурну) України. Спілкування з Дмитром Зеровим, Василем Симоненком, Лесем Танюком, Аллою Горською, Ліною Костенко та іншими допомагало Євгенові Сверстюку правильно визначати життєві пріоритети, додавало сміливості в боротьбі з бездушністю, слугувало підтримкою в пошуках істини, переконання, що надія помирає останньою, у вірі, на хвилях якої «*ожива встворяюца любов*» [6, с. 298].

Духовність, Правда, Надія, Честь, Віра, Обов'язок, Вірність, Любов, Відданість – це ті цінності, на котрих ґрунтується світогляд митця, що формують його концептосферу. «Мені випало гірке щастя спілкуватися і працювати з людьми рідкісно талановитими і шляхетними – про подібних раніше я читав лише в книжках. Щастя жити високими культурно-громадськими інтересами і нехтувати особистими. Щастя спізнати суворість і вагу великих слів – правда, честь, обов'язок – слів, що становлять морально-етичні підвалини, суть мого світогляду. Честь, що оплачується кров'ю, гідність, що є передумовою життя, істина, до якої йдуть з безстрашністю дослідника – без гарантії повернутися. На цих поняттях я виростав і прагнув до них піднятися, вириваючися з замкненого кола порожніх слів...», – скаже Євген Сверстюк у своєму останньому слові перед судом [9].

Ключовими в концептосфері митця були такі цінності, як **Правда, Честь, Обов'язок**, шлях до котрих тернистий, на ньому треба воювати, аби вибороти право на існування. Середовище реалізації названих вартостей не завжди позитивне, сприятливе. Ним може стати навіть в'язниця. Саме там судилося провести довгих сім років Євгенові Сверстюку. У січні 1972 р. він був заарештований, а в березні 1973 р. засуджений за статтею 62 ч. І КК УРСР «За систематичне виготовлення, зберігання та розповсюдження антирадянських наклепницьких матеріалів, які порочать радянський державний та суспільний лад» до семи років таборів і п'яти років заслання. Суд над науковцем, письменником відбувся у Великодню п'ятницю, у день розп'яття Христа.

Природно, що перебування в неволі не могло не позначитися на світосприйнятті митця, котрий за ґратами мав час переосмислити, по-новому оцінити події, стосунки з людьми, пізнати самого себе. Систему перцепції дійсності, позначену реаліями табірної життя, Євген Сверстюк художньо відтворив у віршах. Послугуючись поетичним словом, автор зумів розкрити ієрархію цінностей крізь призму концепту *ув'язнення*, котрий посідає центральне місце в змістовій структурі творів, написаних у роки заслання, адже має багатогранну інформаційну структуру.

Особливістю концептів є те, що вони мають внутрішнє й зовнішнє значення – імпліцитне та експліцитне, конотативне й денотативне. Зовнішня семантика співвідноситься з понятійним змістом, внутрішня – із побіжним, тобто всіма додатковими та другорядними уявленнями, що слово мимоволі викликає в нашій свідомості, і чуттєвим, пов'язаним із настроєм, емоційними реакціями [4, с. 43–44]. У смисловій структурі концепту *ув'язнення*, що функціонує в поезіях Є. Сверстюка, розвинуті всі площини, з домінацією побіжного та чуттєвого сегментів, збудованих як на предметно-логічних, так і емоційних інформаційних ланцюгах, генерованих реальними обставинами, котрі судилося пережити авторові.

У ядрі семантичного поля лексеми *ув'язнення* лежить традиційне тлумачення – «*Покарання через позбавлення волі; перебування під арештом*» [1]. Проте митець не обмежується денотативним значенням. Він розбудовує конотативну семантику, наділяє потужним функціональним навантаженням, що реалізується не лише на змістово-фактуальному, а передусім на підтекстовому й концептуальному рівнях прочитання поезій. Саме це дає змогу трактувати номен *ув'язнення* як ключове поняття в структурі віршів Євгена Сверстюка зокрема та його концептосфери загалом.

Концепт *ув'язнення*, в інтерпретації автора, містить у своїй структурі два семантичні центри: 1) *в'язниця* – приміщення, де тримають в'язнів [1]; 2) *ув'язнений* – той, хто перебуває в ув'язненні, під вартою [1].

Номен *в'язниця* генерує інформацію про побутові реалії тюремного життя, закритий простір фізичного та, передусім, психологічного ув'язнення людини. Синонімічний ряд, центром якого є названа лексема, надзвичайно багатий. *В'язниця* – це *тюрма, поразка, безпросвітно-глуха дорога, зло, хула, життя між чужими людьми* [6, с. 295], *горе, глухе нещастя* [6, с. 296], *запльовані східці до пекла* [6, с. 300]. Такі емоційно насичені означення місця позбавлення волі не випадкові. Вони подають читачеві в скомпресованій формі великий обсяг імпліцитної інформації про те, як сприймають в'язницю самі засуджені. Емоційний компонент семантики лексеми *в'язниця* увиразнюється також завдяки описам природи місць, де відбуваються заслання, погодних умов: *сніг* [6, с. 295], *німа тайга, холодний морок, холодний туман* [6, с. 296], *мерзлий морок* [6, с. 308], за допомогою запахів: *кисло-застійний* (300), кольорів та відтінків: *темна стіна, темне коло* [6, с. 300–301], *сірі бараки* [6, с. 302].

Емоційно-експресивний сегмент семантичного поля *в'язниця* митець доповнює предметно-логічними відомостями про побутові реалії тюремного життя: *пожитки у клунку, нари, ґрати, варта, дула, пси, бушлати* [6, с. 296], *боксы, конвої брутальні* [6, с. 299], *масне вічко* [6, с. 300]. Синтезуючи інформацію з обох смислових секторів, реципієнт адекватно сприйме авторське трактування номена *в'язниця* – місця фізичного й, передусім, морального обмеження, приниження, блокування – це *неволя, наруга* [6, с. 295].

Семантика лексеми *ув'язнений* формується взаємодією відомостей про емоційний стан засудженого, причини перебування на засланні, специфіку сприйняття тюремної реальності, сум за залишеним на волі, мрії щодо майбутнього. *Ув'язнений* у поезіях Євгена Сверстюка – це людина високої моралі, котра потрапила за ґрати через відданість Батьківщині, високим ідеалам духовності, «...кому рокувала доля *Смерть солодку за рідний край*» [6, с. 295]. Тому й не дивує, що засуджених поет називає *лицарями честі* [6, с. 295], *скошеним цвітом, шляхетними дітьми* [6, с. 296], *небездольними* [6, с. 300], *обранцями суворої долі, зухвальцями боротьби проти течії* [6, с. 304].

Семантичне наповнення лексеми *ув'язнений* розширюється завдяки інформаційним ланцюгам, генерованим такими номенами, як *Віра, Бог, Мама*, що творять важливі в змістовому плані сегменти значеннєвого поля концепту *ув'язнення*. Вони не є спорадичними елементами світогляду ув'язненого, адже це ті цінності, котрі допомогли йому вижити. Незважаючи на нелюдські умови існування, в'язень зберігає Віру, *...що гори ворухить, Що тримає на хвилях моря, Що веде крізь безодні горя...!* [6, с. 298]. Уявний діалог із ненькою, звертання до матері, Бога дають змогу утримувати зв'язок із рідними, дарують відчуття, що ти не сам, додають сил: *Мамо, що вона хтіла*

сказати – Пташка в кімнаті?; Ну, як мені, мамо, сказати, Що ми нерозлучні двоє [6, с. 299]; ...Я буду не сам. Я буду там, мамо, з Богом [6, с. 299].

Активно в семантичному полі ув'язнений функціонують реалії, співвідносні зі світом, що існує поза тюрмою: Шевченко [6, с. 296], Щедрий вечір, Новий рік [6, с. 299], пісня з коліски [6, с. 301], Волинь, Карпати [6, с. 302], батьківська хата [6, с. 304]. Декодуючи часові, просторові, соціальні конотації цих національно маркованих одиниць, реципієнт отримує інформацію про походження героя, сімейні традиції, систему родинних цінностей, може уявити його життя до засудження.

Для в'язня символічного значення набуває категорія часу: *Найдорожче в людини ЧАС...* [6, с. 300]. Особа, у котрої викрали роки повноцінного життя, перетворивши його на пасивне існування, починає дорожити кожною миттю. Номени на означення темпоральних характеристик мають досить високу продуктивність у формуванні конотативних смислових секторів: *Десять, двадцять, чверть віку, Тридцять – геть на сміття!* [6, с. 302]; *Вам за віщо 25 Нізащо Не може бути нізащо дали б 10* [6, с. 303]. Євген Сверстюк щирий зі своїм читачем, він відверто говорить про термін власного ув'язнення: *...вам завтра уже чекають... Сім літ...* [6, с. 299]. Поет подекуди уникає точних темпоральних указівок, проте подає їх імпліцитно, наприклад, на основі опису зовнішнього вигляду в'язня: *Ідуть додому вмирати Стишені вже діди...* [6, с. 302]. Автор іронізує над перцепцією часу в місцях позбавлення волі, де «час життя став абстрактнішим і дешевішим» [6, с. 303], більше того, вимірюється не місяцями чи роками, а етапами [6, с. 303], адже «що таке десять років приватного життя супроти вічності і незнищенності матерії» [6, с. 303].

Письменник, котрий із власного досвіду знав, як нівечить душу тюрма, для повноцінного змалювання образу в'язня не міг не ввести в змістову структуру віршів лексеми на означення психічних та емоційних станів: *жадоба кохати* [6, с. 298], *байдужість, скнів і чах дух* [6, с. 302], *одержимість любов'ю і гнівом* [6, с. 304]. Така полярність відчуттів цілком зрозуміла й природна. Євген Сверстюк не ідеалізує своїх героїв, він пише про реальних людей, котрі зберігають внутрішню силу або ж ламаються у «світі з дротів» [6, с. 296].

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отож, концепт ув'язнення в поезіях Євгена Сверстюка має багатосекторну структуру, побудований на основі предметно-логічних й емоційно-асоціативних інформаційних ланцюгів, змістовими центрами яких є номени в'язниця й ув'язнений. Описуючи реалії тюремного буття, фізичний та емоційний стан засуджених, автор акцентує значення таких понять, як **Вірність, Відданість, Духовність** та інші, у житті окремого індивіда й нації загалом. У майбутньому доцільно глибше вивчити семантичне наповнення концептів **Час, Надія, Бог**. Зібраний матеріал дасть змогу повніше розкрити питання концептосфери Євгена Сверстюка, художньо представлені в його поетичних творах.

Джерела та література

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>
2. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
3. Кононенко В. І. Національно-культурний компонент у східнослов'янських мовах / В. І. Кононенко // Проблеми зіставної семантики. – Київ ; Черкаси : [б. в.], 1992. – С. 33–34.
4. Комлев Н. Г. О культурном компоненте лексического значения / Н. Г. Комлев // Вестник Московского университета. – Серия X : Филология. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1966. – № 5. – С. 43–50.
5. Кубрякова Е. С. Концепт / Е. С. Кубрякова // Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Моск. гос. ун-т, 1996. – С. 90.
6. Очима сердца: ув'язнена лірика / упорядник В. І. Боровий. – Х. : Основа, 1992. – 384 с.
7. Прохоров Ю. Е. В поисках концепта / Ю. Е. Прохоров. – М. : Флинта : Наука 2009. – 176 с.
8. Русанівський В. М. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 2004. – № 4. – С. 3–7.
9. Сверстюк Є. Це – вибір, пошук духовних джерел [Електронний ресурс] / Є. Сверстюк. – Режим доступу : <http://www.hortling.org.ua/node/1082>
10. Bartmiński J. Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata / J. Bartmiński // Językowy obraz świata / pod red. J. Anusiewicza, J. Bartmińskiego. – Lublin : Wydaw. UMCS, 1990. – S. 111–119.

Васейко Юлія. Семантическое наполнение концепта «заклучение» в поэзиях Евгения Сверстюка. В статье проанализированы жизненные обстоятельства, которые детерминировали отношение к окружающей

дійсності, визначили основні принципи побудови реляцій з іншими людьми, впливали на формування індивідуально-авторської картини світу науковця, публіциста, поета, критика, перекладача Євгена Сверстюка; описані ключові поняття світогляду письменника, представлені в художній формі в його поезії, виділені нетрадиційні компоненти системи цінностей майстра слова, в частині концепт *заключення*; розглянуто семантичне наповнення згаданої ключової одиниці в віршах автора, розкрито її функціональну навантаженість в смислової структурі творів, реалізується в активній ролі в формуванні підтексту і формулюванні концептуальності поезій, встановлено структурно-сміслові параметри інформаційного поля, центром якого є лексема *заключення*, генеруюча з'явлення предметно-логічних і емоційно-чуттєвих смислових ланок про реалії перебування в ув'язненні, емоційному стані засуджених, причинах їх потрапляння в ув'язнення, специфіці сприйняття ув'язненої реальності, суму за залишеним на волі, мріях щодо майбутнього.

Ключові слова: індивідуально-авторська картина світу, концептосфера, концепт, семантичне наповнення, реалії.

Vaseyko Yuliia. Semantic Field of Concept «Imprisonment» in Yevhen Sverstyuk's Poetries. Life circumstances which determined attitude toward surrounding reality, basic principles of building relations with other people, influenced on sense of individual author's picture of the world of scientist, publicist, poet, critic, translator Yevhen Sverstyuk were analysed in the article; the main concepts of writer's world view, which were presented in artistic form in the artist's poetries, were described; the untraditional components of master's values system were selected, in particular concept *imprisonment*; semantic field of that concept in writer's poems was considered, the functional loading in the semantic structure of artworks was exposed, active role of the concept "Imprisonment" in forming of implication and formulation of conceptualism in artworks was mentioned, the structural and semantic aspects of the informative field formed by lexeme *imprisonment*, which generated appearing of logical and emotional information about life in prison, emotional conditions of convicted persons, reason of their stay in prison, specific of their perception of prison reality, sadness about people that were left on liberty, dreams about future were found out.

Key words: individual author's picture of the world, sphere of concepts, concept, semantic field, realities.

Стаття надійшла до редколегії
25. 12. 2015 р.

УДК 821.161.2-92.09

Людмила Жванія

Концепт *свобода* в публіцистиці Євгена Сверстюка

У статті розглянуто світоглядні константи публіциста, письменника-дисидента Євгена Сверстюка, визначальним серед яких постає концепт *свобода*. Окреслено цілісну картину концепту *свобода* в публіцистиці Є. Сверстюка, з'ясовано зміст та обґрунтовано значення поняття *свобода* як філософської категорії; простежено, як здійснюється смислонаповнення концептів *свобода*, *свобода волі* у творчості Є. Сверстюка, узагальнено зміст концепту *свобода* в публіцистичній спадщині письменника.

Ключові слова концепт, свобода, свобода волі, вибір, духовна свобода.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. У публіцистиці Є. Сверстюка представлено широкий спектр моральних і духовних цінностей, універсальних категорій буття, що виражені в концептах добра, краси, істини, свободи, любові. Проте концепту *свобода* належить особливе місце. Адже йдеться чи не про найуніверсальніше визначення людської сутності. Поняття свободи існувало в людській свідомості завжди, як і сама потреба в ній. Проблема свободи, постаючи актуальною в усі часи, дає змогу кожному поколінню шукати свою відповідь на можливість і способи її досягнення.

Кожен письменник, його світобачення та система цінностей, передусім, є вираженням певної культурної епохи, а його творчість – великою мірою обличчям тієї епохи, в умовах якої вона виникла, та його власного унікально-неповторного бачення світу. Як слушно зазначила М. Коцюбинська, Є. Сверстюк був «однією з найпомітніших постатей доби шістдесятників», одним із її «творців і